

N. Pas, *Imaazje! De verbeelding van provo (1965-1967)* (Dissertatie Utrecht 2003; Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2003, 463 blz., € 37,50, ISBN 90 284 2014 2).

Provo is een cliché geworden, misschien wel hét cliché van de jaren zestig in Nederland, merkt auteur Niek Pas aan het einde van zijn boek op. Het vooruitzicht om een omvangrijke studie (dit boek heeft 463 pagina's) te schrijven over een cliché, zou veel zichzelf respecterende historici hebben afgeschrikt. Ik geef toe: ik vond provo het *minst* interessante onderdeel van de jaren zestig, juist omdat het onderwerp al zo in de belangstelling heeft gestaan. Maar het clichématige karakter van provo heeft ook interessante kanten, zoals Pas in zijn proefschrift laat zien. Zijn *Imaazje!* slaagt erin om ons begrip van provo en de jaren zestig te verdiepen, niet alleen omdat hij afrekent met een aantal mythes rond provo, maar ook omdat hij in dit degelijke voorbeeld van culturele geschiedenis het ontstaan van de huidige culturele clichés rond deze beweging verklaart.

De in Utrecht gepromoveerde historicus bouwt in zijn dissertatie (waarvan dit boek de handeseditie is) voort op Charles Tilly's concept van *repertoires* binnen jeugdbewegingen. Hij analyseert de strategieën en technieken waardoor provo als jeugdprotestbeweging in staat bleek te zijn om in de eerste plaats de autoriteiten op te stoken en vervolgens ook de samenleving. Volgens Pas werden provo's repertoires succesvol vanwege een toevallige samenloop van omstandigheden en persoonlijkheden. Zo ontstond een *image* dat werd ingeprent bij de media, een breder publiek en uiteindelijk ook bij andere jeugdige rebellen buiten Amsterdam, zoals hij verderop in het boek uitgebreid beschrijft.

Zo algemeen geformuleerd kan Pas' these nauwelijks opzienbarend worden genoemd. Maar zijn talent wordt duidelijk in de systematische manier waarop hij het ontstaan van het imago ontleedt en laat zien hoe provo het heeft uitgebuit. In meeslepende portrettekeningen van de leidende figuren in en rond provo laat Pas zien hoe bewust ambitieus zij zich richtten op zelfpromotie en publiciteit. Provo was een vorm van ondernemerschap voor personen als Rob Stolk. En Robert Jasper Grootveld — de straatacteur die grote invloed uitoefende op de beweging, hoewel hij er zelf nooit deel van uitmaakte — gebruikte zijn kennis van de reclametechnieken die werden toegepast door Amerikaanse schrijvers als Vance Packard om provo bekend te maken. Grootveld, Roel van Duyn en anderen waren 'tovenarsleerlingen' die zich onweerstaanbaar aangetrokken voelden tot het fabriceren van alternatieve werelden. De voorliefde voor fantasie ging hand in hand met de mystieke en bijna religieuze sfeer van de happenings rond het Lieverdje die door Grootveld waren begonnen en door provo geadopteerd. Maar mystiek was slechts een deel van provo's repertoire van mystificatie: de beweging werd ook gekenmerkt door een neiging tot ironie én ethische ernst (met name het verlangen om de complexiteit en de compromissen van het moderne leven de rug toe te keren).

Pas heeft een goed oog voor de verschillende drijfveren die gezamenlijk leidden tot provo's succes. Hij beklemtoont dat de beweging een heterogene club was; haar succes was niet het gevolg van een evenwichtig opgebouwd programma, maar kwam voort uit een reeks elkaar opvolgende persoonlijkheden en omstandigheden. Volgens Pas ontstond provo in 1965 als gevolg van het bij elkaar komen van twee geheel verschillende vriendenkringen rond Van Duyn en rond Stolk. Deze fusiegroep had een kern van ongeveer 10 personen — een opmerkelijk laag aantal, gezien de publiciteit die de groep zou genereren. De participanten in provo wisselden voortdurend, zodat de samenstelling van provo bij de ontmanteling in 1967 anders was dan bij de oprichting. Die vrienden en medestanders worden door Pas uitgebreid voor het voetlicht gebracht, bijvoorbeeld

de linkse intellectueel Richter Roegholt van de Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming en ook de restaurateur Nicolaas Kroese, die een belangrijke rol speelde bij de opkomst van provo. Fascinerend zijn de contacten van provo met andere, gemarginaliseerde groeperingen die — hoewel zonder veel succes — mee wilden liften met de publiciteit rond provo, van rechtse nationalistische tot evangelische christenen.

De belangrijkste externe gebeurtenis die bijdroeg aan de opmerkelijke publiciteit die ontstond rond provo was natuurlijk de beslissing van Beatrix om te trouwen met Claus von Amsberg en de ceremonie in Amsterdam te houden. Maar kort na die tijd raakte de provobeweging de regie over haar eigen publiciteit kwijt. Vanaf de laatste helft van 1966 werd het duidelijk dat het *imaazje* dat was ontstaan rond provo een eigen leven was gaan leiden. Zo werden de ‘witte plannen’ van provo al snel door anderen overgenomen. Dat provo al snel werd geïncorporeerd door een maatschappij die vervolgens haar eigen beeld schiep van provo is niet echt een nieuw inzicht, maar Pas laat van binnenuit zien hoe provo er aan onderdoor ging, omdat het niet in staat bleek te zijn nieuwe repertoires te genereren en het roer weer in eigen handen te nemen. Pas beweert — met enige rechtvaardiging — dat provo zijn eigen onsterfelijkheid bewerkstelligde door zich in mei 1967 op te heffen, waardoor het beeld van provo voor altijd verbonden bleef met de jaren zestig. Toch is het verhaal dat hij vertelt er één van ontbinding, waarbij ‘rood-zwart cynisme’, witte plannen en happening na verloop van tijd de gedaante aannamen van een ‘uitgeharde lege huls’, waarin provocatie was verworpen tot amusement. Provo bleef in zijn nadagen voortleven door de onbeduidende *pretty boy* Bernhard de Vries, die als lijsttrekker van provo tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1966 in de raad kwam.

Imaazje! is een indrukwekkende *tour de force*, waarin Pas provo goed weet neer te zetten in zijn sociale, politieke en historische context. Bovendien heeft Pas provo gesitueerd in een internationaal-vergelijkend perspectief door deze beweging naast vergelijkbare groeperingen in andere landen en andere tijden te zetten. Toch is het laatste deel van het boek, waarin Pas provo uitvergroot tot buiten de grenzen van Amsterdam, ietwat teleurstellend. De analogen van provo in Maastricht en België (vooral Antwerpen) zijn in theoretisch opzicht wel interessant — omdat zij ons meer inzicht verschaffen in de (*counter*)*cultural transfer* van repertoires — maar omdat de invloed van deze groeperingen nogal marginaal was, is het de vraag of de ruimte die hieraan wordt besteed gerechtvaardigd is. Pas concludeert zelf dat de omgeving van Amsterdam vitaal bleek te zijn geweest voor het eenmalige succes van provo. Hoewel deze laatste hoofdstukken interessant materiaal bevatten over bijvoorbeeld De Vries’ kortdurende succes als spreker bij internationale jongerenorganisaties en over de internationale filmmakers van provo, lijkt de uitgebreide aandacht voor volledig efemere groeperingen te veel van het goede te zijn. Een hoofdstuk met een comparatieve analyse van provo en succesvolle (maar niet aan provo verbonden) *counterculture* groeperingen in andere steden (zoals bijvoorbeeld de Diggers van San Francisco) had wellicht meer opgeleverd dan het volgen van de lijnen van *cultural transfer* naar Maastricht of Antwerpen. Ook een verband leggen met de Amsterdamse Kabouters van enkele jaren later zou het boek goed hebben gedaan.

Imaazje! lijkt zelf zijn vaart te verminderen nadat provo stoom verliest en Pas zijn energie richt op het beschrijven van de ‘lege huls’ en de in toenemende mate ineffectieve reeks repertoires binnen en buiten Amsterdam. Als lezer voelde ik mij soms verwant aan Rob Stolk, die in de loop van 1966 moe werd van provo en zich vervreemd voelde van de uitwerking van het succes. Maar misschien moet dit juist opgevat worden als eerbetoon aan een boek dat de belangrijkste

tegenculturele beweging van Nederland zo goed van binnenuit heeft beschreven. *Imaazje!* is een goed onderzocht, intelligent boek; niet alleen veelzijdig, scherpzinnig en speels, maar ook verhelderend door de goede analyse van de provobeweging en de totstandkoming van het invloedrijke culturele cliché dat zij is geworden.

James Kennedy

C. Willemsen, *De psychiater en de witte vlek. 30 jaar GGZ Midden-Brabant 1970-2000* (Amsterdam: SUN, 2004, 208 blz., € 29,50, ISBN 90 5875 145 7).

In 2003 had de raad van bestuur van de GGZ Midden-Brabant behoefte aan een boek over de geschiedenis van zijn nog jonge verleden. GGZ Midden-Brabant verzorgt sinds 1993 de ambulante en intramurale geestelijke gezondheidszorg in de regio Tilburg-Waalwijk. De opdracht ging naar de historicus Cees Willemsen die als verpleegkundige in de psychiatrie heeft gewerkt en deze wereld dus goed kent. Eerder publiceerde hij boeken over de geschiedenis van de psychiatrische inrichting Sint Antonius in Etten-Leur en over de ambulante GGZ in de regio Breda. Het archief van de opdrachtgever, hoe recent gevormd ook, bleek niet meer compleet te zijn, tijd voor onderzoek in overheidsarchieven was er niet en besloten werd om geen interviews af te nemen, 'vanwege de nauwe betrokkenheid van de meeste 'vertellers' bij de recente geschiedenis', iets wat in de ogen van de recensent op zijn minst een merkwaardig motief mag worden genoemd, aangezien Willemsen toch grote ervaring heeft opgedaan met deze bron. De opdrachtgever wenste verder een op het bestuurlijke proces gerichte geschiedschrijving, zodat de behandeling buiten beeld bleef.

Dat neemt niet weg dat dit boek alleszins de moeite van het lezen waard is. Vanaf de bevrijding werd er in kleine kring gediscussieerd over de organisatie van de GGZ en daarbij won de gedachte veld dat er regionale centra moesten komen die een breed scala aan voorzieningen moesten bieden. De verzuiling, die dit deel van de gezondheidszorg stevig in zijn greep had, moest daarvoor wijken. Tilburg was voor de GGZ een witte vlek: deze meer dan 100.000 inwoners tellende stad was voor de intramurale GGZ aangewezen op de drie grote, maar sterk verouderde psychiatrische ziekenhuizen in en rond 's-Hertogenbosch, waarvan er twee onder de Bossche Godshuizen vielen, en had in het geheel geen ambulante voorzieningen. In 1970 nam de lokale elite aangevoerd door de katholieke arts H. Festen het initiatief tot oprichting van een groot psychiatrisch ziekenhuis. Twee jaar later werd de stichting Jan Wier, genoemd naar een zestiende-eeuwse arts die publiceerde over heksen en tovenaars, opgericht.

Na deze snelle start raakte alles in het slop doordat er een gelegenheidscoalitie ontstond van oude en nieuwe machten die zich tegen de nieuwkomer keerden. De Godshuizen wensten geen bedden af te staan (minder bedden wilde toen zeggen minder geld), de ambulante GGZ voelde zich bedreigd en de aan het eind van de jaren zeventig ook in Tilburg opkomende beweging van de anti-psychiatrie keerde zich tegen een nieuw, groot ziekenhuis waar psychiaters massa's pillen voorschreven aan patiënten die 'verder hun bek moesten houden.' Jan Wier maakte deel uit van een andere oude macht, de in Tilburg residerende Stichting RK Gasthuis, wat de voortrekkers van de beweging en andere belanghebbenden wantrouwig maakte. Het conflict werd nog verergerd doordat het bestuur van Jan Wier psychiaters aantrok die zich baseerden op het medische model,

tegenculturele beweging van Nederland zo goed van binnenuit heeft beschreven. *Imaazje!* is een goed onderzocht, intelligent boek; niet alleen veelzijdig, scherpzinnig en speels, maar ook verhelderend door de goede analyse van de provobeweging en de totstandkoming van het invloedrijke culturele cliché dat zij is geworden.

James Kennedy

C. Willemsen, *De psychiater en de witte vlek. 30 jaar GGZ Midden-Brabant 1970-2000* (Amsterdam: SUN, 2004, 208 blz., € 29,50, ISBN 90 5875 145 7).

In 2003 had de raad van bestuur van de GGZ Midden-Brabant behoefte aan een boek over de geschiedenis van zijn nog jonge verleden. GGZ Midden-Brabant verzorgt sinds 1993 de ambulante en intramurale geestelijke gezondheidszorg in de regio Tilburg-Waalwijk. De opdracht ging naar de historicus Cees Willemsen die als verpleegkundige in de psychiatrie heeft gewerkt en deze wereld dus goed kent. Eerder publiceerde hij boeken over de geschiedenis van de psychiatrische inrichting Sint Antonius in Etten-Leur en over de ambulante GGZ in de regio Breda. Het archief van de opdrachtgever, hoe recent gevormd ook, bleek niet meer compleet te zijn, tijd voor onderzoek in overheidsarchieven was er niet en besloten werd om geen interviews af te nemen, 'vanwege de nauwe betrokkenheid van de meeste 'vertellers' bij de recente geschiedenis', iets wat in de ogen van de recensent op zijn minst een merkwaardig motief mag worden genoemd, aangezien Willemsen toch grote ervaring heeft opgedaan met deze bron. De opdrachtgever wenste verder een op het bestuurlijke proces gerichte geschiedschrijving, zodat de behandeling buiten beeld bleef.

Dat neemt niet weg dat dit boek alleszins de moeite van het lezen waard is. Vanaf de bevrijding werd er in kleine kring gediscussieerd over de organisatie van de GGZ en daarbij won de gedachte veld dat er regionale centra moesten komen die een breed scala aan voorzieningen moesten bieden. De verzuiling, die dit deel van de gezondheidszorg stevig in zijn greep had, moest daarvoor wijken. Tilburg was voor de GGZ een witte vlek: deze meer dan 100.000 inwoners tellende stad was voor de intramurale GGZ aangewezen op de drie grote, maar sterk verouderde psychiatrische ziekenhuizen in en rond 's-Hertogenbosch, waarvan er twee onder de Bossche Godshuizen vielen, en had in het geheel geen ambulante voorzieningen. In 1970 nam de lokale elite aangevoerd door de katholieke arts H. Festen het initiatief tot oprichting van een groot psychiatrisch ziekenhuis. Twee jaar later werd de stichting Jan Wier, genoemd naar een zestiende-eeuwse arts die publiceerde over heksen en tovenaars, opgericht.

Na deze snelle start raakte alles in het slop doordat er een gelegenheidscoalitie ontstond van oude en nieuwe machten die zich tegen de nieuwkomer keerden. De Godshuizen wensten geen bedden af te staan (minder bedden wilde toen zeggen minder geld), de ambulante GGZ voelde zich bedreigd en de aan het eind van de jaren zeventig ook in Tilburg opkomende beweging van de anti-psychiatrie keerde zich tegen een nieuw, groot ziekenhuis waar psychiaters massa's pillen voorschreven aan patiënten die 'verder hun bek moesten houden.' Jan Wier maakte deel uit van een andere oude macht, de in Tilburg residerende Stichting RK Gasthuis, wat de voortrekkers van de beweging en andere belanghebbenden wantrouwig maakte. Het conflict werd nog verergerd doordat het bestuur van Jan Wier psychiaters aantrok die zich baseerden op het medische model,